

การศึกษาเปรียบเทียบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับสัตว์ในสำนวนไทยและเยอรมัน

A Comparative Study on Metaphorical Concepts of Animals in Thai and German Idioms

นิชนันท์ คงกระพันซ์ /Nichanun Kongkrapun¹กรกช อัดตวิริยะนุภาพ/Korakoch Attaviriyapunap²

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับ “สัตว์” ในสำนวนไทยและเยอรมัน โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ เพื่อระบุชนิดสัตว์ที่ปรากฏทั้งในสำนวนไทยและเยอรมัน เพื่อวิเคราะห์มโนทัศน์ความหมายของสัตว์แต่ละชนิด และเพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์จากความหมายของสัตว์ที่ใช้ในสำนวนทั้งสองภาษา ผลการศึกษาพบว่าในทั้งสองภาษามี 481 สำนวนที่มีสัตว์ชนิดเดียวกันรวม 27 ชนิด เมื่อนำสำนวนเหล่านี้มาวิเคราะห์อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์พบมโนทัศน์ความหมาย 14 ประเภท คือ “ลักษณะเชิงลบของมนุษย์” “การกระทำ/การแสดงออก” “สภาพ” “วัตถุ” “ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล” “สิ่งที่เป็นนามธรรมในแง่ดี” “บุคคล” “ลักษณะเฉพาะ” “เพศ” “นิสัย” “สิ่งที่เป็นนามธรรมในแง่ลบ” “ปริมาณ” “เวลา” และ “ลักษณะเชิงบวกของมนุษย์” ในการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์จากความหมายของสัตว์ในสำนวนของทั้งสองภาษาพบว่า กรณีที่สัตว์สะท้อนมโนทัศน์ความหมายแบบเดียวกันในทั้งสองภาษาเกิดจากภาพสะท้อนของลักษณะโดยทั่วไปของสัตว์เหล่านั้นเห็นได้อย่างชัดเจนโดยไม่จำเป็นต้องตีความ ทำให้สำนวนที่ปรากฏสัตว์และมโนทัศน์ความหมายนั้น ๆ เป็นไปตามธรรมชาติ ในขณะที่ความแตกต่างที่พบเกิดจากแนวคิดเฉพาะของสังคมเจ้าของภาษา โดยอาจมีผลจากความเชื่อ วัฒนธรรม วิถีชีวิต รวมถึงอิทธิพลจากวรรณกรรมชื่อดังในท้องถิ่น

คำสำคัญ: อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์; สำนวนไทย; สำนวนเยอรมัน; สำนวนเกี่ยวกับสัตว์

Abstract

This paper focuses on a comparative study of conceptual metaphors about “animals” in Thai and German idioms with three objectives: to identify types of animals that appear in both Thai and German idioms; to analyze the conceptual meanings of each animal; and to compare the similarities and

¹ ภาควิชาภาษาเยอรมัน คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร E-mail: kongkrapun_n@silpakorn.edu

² ภาควิชาภาษาเยอรมัน คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร E-mail: attaviriyapunap_k@su.ac.th

*Manuscript received May 27, 2022; revised June 29, 2022 and accepted July 22, 2022

differences of conceptual metaphors from the meaning of animals in idioms from both languages. The results showed that there were 481 idioms with 27 types of animals found in both languages. The conceptual metaphor analysis of these idioms revealed 14 types of conceptual meanings: “negative human character”, “action/expression”, “condition”, “object”, “interpersonal relationship”, “positive abstract meaning”, “person”, “specific attribute”, “gender”, “habit”, “negative abstract meaning”, “quantity”, “time”, and “positive human character”. The results of the comparison of similarities and differences revealed that, in the case of animals that reflect the same conception in both languages, the reflection of their characteristics is clearly evident without the need for interpretation. Therefore, animals used in idioms and their conceptual meanings are perceived as they are in the nature, while the differences were due to the specific concepts of native-speaking societies. These concepts are influenced by beliefs, cultures, lifestyles, as well as influences from famous local literatures.

Keywords: Conceptual metaphor; Thai idioms; German idioms; Animal idioms

บทนำ

“สำนวน” ปรากฏทั่วไปในชีวิตประจำวัน ผ่านทั้งทางโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ตลอดจนบทสนทนาในชีวิตประจำวัน สำนวนเป็นส่วนหนึ่งของภาษาต่าง ๆ ในโลกที่เกิดจากการนำคำทั่วไปหลาย ๆ คำ ประกอบรวมกันอย่างมีวาทศิลป์ กลุ่มคำที่มีชั้นเชิงทางภาษา บางสำนวนอาจไม่ตรงไปตรงมาแต่มีความหมายแฝงในถ้อยคำนั้น ๆ ซึ่งต้องอาศัยการตีความเพื่อทำความเข้าใจถ้อยคำเหล่านี้ (ขุนวิจิตรมาตรา, 2513, หน้า 1) เนื่องจากคำส่วนใหญ่ที่ประกอบในสำนวนมีความหมายไม่ตรงตามตัวอักษร คำเหล่านั้นมักเป็นเพียงสัญลักษณ์แทนมโนทัศน์บางอย่างของเจ้าของภาษา โดยมโนทัศน์เหล่านั้นมักจะแตกต่างกันไปตามความเชื่อ วัฒนธรรม รวมทั้งค่านิยมของสังคมเจ้าของภาษาและอาจยากต่อการเข้าใจข้ามภาษาและข้ามวัฒนธรรม

หนึ่งในวงศัพท์ที่มักใช้เป็นสัญลักษณ์ถ่ายทอดมโนทัศน์ความหมายในสำนวนอยู่บ่อยครั้ง คือ “สัตว์” เนื่องจากสัตว์มีอิทธิพลอย่างมากต่อชีวิตมนุษย์ พวกมันเป็นทั้งอาหารหรือแม้กระทั่งสัตว์เลี้ยง และในบางสังคมยังเป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อบางอย่างที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ (conceptual metaphor) หมายถึง ความคิดที่ผู้ใช้ภาษามีต่อสิ่งที่กล่าวถึงในเชิงเปรียบเทียบ อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับสัตว์ในสำนวน จึงหมายถึง ชุดความคิดที่ผู้ใช้ภาษาที่มีต่อสัตว์แต่ละชนิดที่ปรากฏในสำนวน ซึ่งแต่ละภาษามีภาพสะท้อนของอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับสัตว์แต่ละชนิดแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตและความเชื่อของสังคมเจ้าของภาษา สัตว์ในสำนวนนั้นสามารถนำมาวิเคราะห์จำแนกอุปลักษณ์ต่าง ๆ ได้ทั้งสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ และสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ตัวอย่างเช่น “การกระทำ” “สภาพ” “คุณลักษณะ” “จำนวน” “หลักคำสอน (ความเชื่อ ความคิดเห็น)” “อันตราย” “นิสัย” “เวลา” “สิ่งที่เป็นไปได้

ไม่ได้” “ผู้คน” “ความเท่าเทียมทางเพศและเพศ” และ “ระยะทาง” เป็นอุปลักษณะเชิงมนทัศน์ของสัตว์ที่พบในสำนวนภาษาอังกฤษ (พิมพ์ประไพ บุญสม, 2556)

เนื่องจากความหลากหลายของอุปลักษณะที่พบ จึงพบงานวิจัยมากมายที่ศึกษาอุปลักษณะเชิงมนทัศน์เกี่ยวกับสัตว์ในสำนวนหลายภาษาในเชิงเปรียบเทียบ ตัวอย่างเช่น การศึกษาเปรียบเทียบสำนวนจีนและสำนวนไทยที่มีคำเกี่ยวกับสัตว์ (พิริยา สุรขจร, 2544) หรือการศึกษาเปรียบเทียบมนทัศน์ของสัตว์ที่ปรากฏในสำนวนภาษาเยอรมันและภาษาอัลเบเนีย (Sadiku, 2011) จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นแม้ว่าจะมีผู้วิจัยสนใจศึกษาเปรียบเทียบอุปลักษณะเชิงมนทัศน์ของสัตว์ระหว่างสำนวนภาษาต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก แต่พบว่าจนถึงปัจจุบันยังไม่พบการศึกษาเปรียบเทียบในประเด็นนี้ระหว่างสำนวนภาษาไทยและภาษาเยอรมันที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ จึงเป็นหัวข้อที่ควรศึกษาเนื่องจากจะไม่ได้ให้เพียงความรู้ด้านภาษาศาสตร์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงความรู้ด้านสังคมและศาสนาที่สะท้อนผ่านอุปลักษณะเชิงมนทัศน์ของสัตว์ในสำนวน นอกจากนี้การศึกษานี้ยังนำไปสู่องค์ความรู้ใหม่ ๆ และยังสามารถใช้เป็นแหล่งข้อมูลอ้างอิงสำหรับผู้สนใจศึกษาต่อไปในอนาคต

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของอุปลักษณะเชิงมนทัศน์เกี่ยวกับสัตว์ที่ปรากฏในสำนวนภาษาไทยและภาษาเยอรมัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อตอบคำถามวิจัย 3 คำถามดังนี้

1. สัตว์ประเภทใดที่ปรากฏทั้งในสำนวนเยอรมันและสำนวนไทย
2. สัตว์แต่ละประเภทแสดงมนทัศน์ความหมายใดบ้าง
3. อุปลักษณะเชิงมนทัศน์ของสัตว์ในสำนวนภาษาไทยและภาษาเยอรมันมีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

กรอบแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษา “สำนวน” ที่มีสัตว์เป็นส่วนประกอบ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายของคำว่า “สำนวน” ไว้ว่า

“คำนาม: ถ้อยคำหรือข้อความที่กล่าวสืบต่อกันมาช้านานแล้ว มีความหมายไม่ตรงตามตัวหรือมีความหมายอื่นแฝงอยู่ [...]” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

ขุนวิจิตรมาตรา (2513, หน้า 1-3) ยังกล่าวถึงความหมายของคำว่า “สำนวน” เพิ่มเติมว่า เป็นส่วนหนึ่งของถ้อยคำที่ต้องตีความความหมายแฝงเพื่อทำความเข้าใจ ด้นกำเนิดของสำนวนสามารถมาจากสาเหตุต่าง ๆ รอบตัว ตั้งแต่ธรรมชาติ สภาพแวดล้อม ความเชื่อตลอดจนเรื่องราวหรือตำนานที่เล่าขานต่อกันมาเป็นเวลานานในสังคม ซึ่งกรอบแนวคิดเกี่ยวกับสำนวนดังที่ได้กล่าวมานี้เป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการจำกัดความคำว่า “สำนวน” ที่คัดเลือกมาศึกษาในงานวิจัยนี้

การศึกษาวิเคราะห์อุปลักษณะเชิงมนทัศน์ของสัตว์ในสำนวนไม่ได้เป็นเรื่องใหม่ มีการศึกษาเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการศึกษานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเชิงเปรียบเทียบไว้บ้างแล้ว ทั้งที่เปรียบเทียบ

ระหว่างสำนวนภาษาเยอรมันและสำนวนภาษาไทยกับสำนวนภาษาอื่น ๆ ดังตัวอย่างเช่น พิริยา สุรขจร (2544) ศึกษาเปรียบเทียบสัตว์สี่ชนิดจากสำนวนไทยและจีน ได้แก่ ม้า เสือ มังกร และปลา ผลการศึกษาพบว่ามีความหมายเกี่ยวกับ “การเมืองการปกครองประเทศ” “การรบหรือการทหาร” “การทำงานในชีวิตประจำวัน” “การศึกษา” “ความรู้” “การสนทนาหรือการพูด” “การเขียน” “ศิลปะและดนตรี” “การแต่งงาน” “ความเชื่อในสังคม” โดยความเหมือนและความแตกต่างของมโนทัศน์ความหมายของสัตว์ระหว่างสองภาษาขึ้นอยู่กับค่านิยมและทัศนคติของคนในสังคม (พิริยา สุรขจร, 2544, หน้า 102-103)

Sadiku (2011) วิเคราะห์สำนวนที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ในภาษาเยอรมันจำนวน 283 สำนวนและสำนวนแอลเบเนียจำนวน 235 สำนวน พบว่ามโนทัศน์ความหมายที่พบบ่อยที่สุดคือลักษณะพฤติกรรมเชิงลบของมนุษย์ โดยสัตว์ที่แสดงมโนทัศน์ความหมายดังกล่าวที่โดดเด่นที่สุดของทั้งสองภาษา ได้แก่ สุนัข กระต่าย หมี หมาป่า และงู ในงานวิจัยนี้พบว่า สุนัข ถ่ายทอดมโนทัศน์ของ “ความดื้อออย” “ความชั่วร้าย” “ความก้าวร้าว” และ “การทะเลาะวิวาท” ในขณะที่ กระต่าย เกี่ยวข้องกับ “ความขี้ลาด” และ “ความกลัว” ส่วนหมี เป็นสัญลักษณ์แทน “ข้อเสีย” และ “ความเสียหาย” หมาป่า แสดงมโนทัศน์ของ “ความหิว” “อันตราย” และ “ความชั่วร้ายและความก้าวร้าว” และสัตว์ชนิดสุดท้ายคือ งู ในทั้งสองภาษาใช้เป็นสัญลักษณ์แทน “การหลอกลวง” และ “ความชั่วร้าย” (Sadiku, 2011, pp.149-150)

Canaj (2021) ศึกษาเปรียบเทียบสัตว์ในสำนวนระหว่างภาษาเยอรมัน อังกฤษ และแอลเบเนีย ผลการวิจัยระบุว่าสัตว์เป็นตัวแทนของความหมายเชิงสัญลักษณ์บางอย่างที่เป็นลักษณะของมนุษย์ เช่น “ความโง่เขลา” “ความดื้อรั้น” “ความปากเพียร” และ “โหดเหี้ยม” โดยการกำหนดความหมายดังกล่าวขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของเจ้าของภาษา ผลการศึกษายังเผยให้เห็นความแตกต่างระหว่างสำนวนภาษาเยอรมันและภาษาอังกฤษที่อยู่ในตระกูลภาษาเดียวกัน ซึ่งบ่งชี้ว่าความใกล้ชิดทางภูมิศาสตร์และความคล้ายคลึงทางประวัติศาสตร์สามารถมีอิทธิพลต่อภาษามากกว่าตระกูลภาษา (Canaj, 2021, pp. 256-257)

ในส่วนของงานวิจัยที่ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสำนวนภาษาไทยกับสำนวนภาษาเยอรมันนั้น พบว่ายังไม่เคยมีการศึกษาเปรียบเทียบเกี่ยวกับสำนวนที่มีสัตว์เป็นส่วนประกอบเลย มีแต่การศึกษาเปรียบเทียบสำนวนที่เกี่ยวกับอวัยวะอย่างเช่น งานวิจัยของ Poolsawasdhi/Attaviriyannupap (2016) ที่ศึกษาเปรียบเทียบสำนวนที่มี “มือ” และ “เท้า” ในภาษาเยอรมันและภาษาไทย และ Inkong/Attaviriyannupap (2017) ที่ศึกษาสำนวนที่มีคำว่า “ใจ” โดยศึกษาเปรียบเทียบต่างภาษาเยอรมันกับภาษาไทย

ระเบียบวิธีวิจัยและคลังข้อมูล

การศึกษานี้ใช้วิธีการสร้างคลังข้อมูลขึ้นเองจากการรวบรวมสำนวนไทยและเยอรมันจากแหล่งต่าง ๆ จากนั้นจึงนำมาแยกแยะตามประเภทของสัตว์ จากนั้นวิเคราะห์อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับสัตว์ในแต่ละสำนวนเพื่อนำมาจัดหมวดหมู่ และศึกษาเปรียบเทียบหาความเหมือนและความต่างในภาษาไทยและภาษาเยอรมันควบคู่ไปทั้งสองขั้นตอน

คลังข้อมูลสำนวนไทยและเยอรมันที่มีสัตว์เป็นส่วนประกอบผู้วิจัยรวบรวมจากพจนานุกรมที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่จำนวน 5 เล่มต่อไปนี้ คือ *Idiomatische Redewendungen von A-Z. Ein Übungsbuch* (Herzog et al., 1993) *Duden Band 11 Redewendungen* (Duden, 2020) *สำนวนเยอรมันน่ารู้* (วรรณ แสงอร่ามเรือง, 2555) *สำนวนไทย* (ขุนวิจิตรมาตรา, 2513) และ *สำนวนไทย* (กระทรวงศึกษาธิการ, 2544)

ในการรวบรวมข้อมูลจะไม่นับสำนวนที่มีคำเกี่ยวกับสัตว์อยู่ในรูปคำผสมกับคำชนิดอื่น เช่น “Schlosshund” (ปราสาท + สุนัข) หรือ “Affenschande” (ลิง + ความอับยศ) สัตว์ชนิดเดียวกันแต่ต่างสายพันธุ์จะนับรวมอยู่ในกลุ่มเดียวกัน เช่น “สุนัข” และ “พุดเคิล” จะจัดอยู่ในกลุ่ม “สุนัข” ยกเว้นประเภทย่อยของสัตว์บางชนิดที่มีอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ที่โดดเด่นในทั้งสองภาษา ได้แก่ “กา” และ “กาเหว่า” จะแยกกลุ่มออกมา ไม่ได้นับรวมในกลุ่ม “นก” และในกรณีที่มีสัตว์มากกว่าหนึ่งชนิดปรากฏในสำนวนเดียวจะจำแนกสำนวนนั้นตามชนิดของสัตว์ที่ปรากฏทั้งหมด เช่น *แมวไม่อยู่หนูร่าเริง* จะนับสัตว์ในสำนวนนี้ทั้งในกลุ่ม “แมว” และ “หนู”

คลังข้อมูลที่ใช้วิจัยใช้วิเคราะห์มีสำนวนไทยจำนวน 351 สำนวน และสำนวนเยอรมันจำนวน 272 สำนวน รวมทั้งหมด 623 สำนวนที่มีสัตว์เป็นส่วนประกอบ

ผลการศึกษา

สัตว์ที่ปรากฏในสำนวนไทยและเยอรมัน

จากสำนวนที่มีสัตว์เป็นส่วนประกอบในคลังข้อมูลจำนวน 623 สำนวน สามารถจำแนกประเภทสัตว์ที่พบได้ถึง 77 เมื่อจำแนกข้อมูลตามประเภทของสัตว์ที่ปรากฏทั้งในสำนวนไทยและสำนวนเยอรมันที่ปรากฏพบว่าสำนวนที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ประเภทเดียวกันที่พบทั้งในภาษาไทยและภาษาเยอรมันมีทั้งหมด 481 สำนวน และสามารถจำแนกประเภทสัตว์ต่าง ๆ ได้ 27 ชนิด ดังรายละเอียดดังแสดงไว้ในตารางที่ 1 ซึ่งเรียงลำดับความถี่ในการปรากฏจากมากไปหาน้อย

ตารางที่ 1: จำนวนและผลการจำแนกประเภทสัตว์ที่พบในสำนวนไทยและเยอรมัน

ลำดับที่	ประเภทสัตว์	จำนวนสำนวนไทย	จำนวนสำนวนเยอรมัน	ผลรวม
1	สุนัข	27 (9.85%)	46 (16.79%)	73 (15.18%)
2	ปลา	22 (8.03%)	18 (6.57%)	40 (8.23%)
3	หมู	14 (5.11%)	23 (8.39%)	37 (7.69%)
4	ไก่	19 (6.93%)	16 (5.84%)	35 (7.28%)
5	วัว	15 (5.47%)	19 (6.93%)	34 (7.07%)
6	ม้า	6 (2.19%)	28 (10.22%)	34 (7.07%)
7	ลิง	12 (4.38%)	14 (5.11%)	26 (5.41%)
8	แมว	10 (3.65%)	16 (5.84%)	26 (5.41%)
9	นก	14 (5.11%)	11 (4.01%)	25 (5.20%)
10	หนู	4 (1.46%)	20 (7.30%)	24 (4.99%)
11	ช้าง	14 (5.11%)	4 (1.46%)	18 (3.74%)

ลำดับที่	ประเภทสัตว์	จำนวนสำนวนไทย	จำนวนสำนวนเยอรมัน	ผลรวม
12	งู	12 (4.38%)	4 (1.46%)	16 (3.33%)
13	กา	11 (4.01%)	3 (1.09%)	14 (2.91%)
14	กระต่าย	5 (1.82%)	8 (2.92%)	13 (2.70%)
15	กาเหว่า	2 (0.73%)	8 (2.92%)	10 (2.08%)
16	หนอน	3 (1.09%)	7 (2.55%)	10 (2.08%)
17	แมลงเม่า	1 (0.36%)	6 (2.19%)	7 (1.46%)
18	หมี	1 (0.36%)	5 (1.82%)	6 (1.25%)
19	กบ	2 (0.73%)	4 (1.46%)	6 (1.25%)
20	แกะ	2 (0.73%)	4 (1.46%)	6 (1.25%)
21	เหา	2 (0.73%)	2 (0.73%)	4 (0.83%)
22	หงส์	3 (1.09%)	1 (0.48%)	4 (0.83%)
23	ยุง	1 (0.36%)	2 (0.73%)	3 (0.62%)
24	สิงโต	1 (0.36%)	2 (0.73%)	3 (0.62%)
25	แพะ	2 (0.73%)	1 (0.48%)	3 (0.62%)
26	คางคก	1 (0.36%)	1 (0.48%)	2 (0.42%)
27	จิ้งหรีด	1 (0.36%)	1 (0.48%)	2 (0.42%)
		274	207	481

จากข้อมูลทั้งหมดสัตว์ที่มีความถี่มากที่สุดคือ “สุนัข” พบในสำนวนมากถึง 73 สำนวน ในทางกลับกันสัตว์ที่ใช้ในสำนวนทั้งสองภาษาน้อยที่สุดคือ “คางคก” และ “จิ้งหรีด” ซึ่งพบการใช้ในสำนวนเพียงภาษาละหนึ่งครั้ง มีข้อน่าสังเกตคือ ในขณะที่ในภาพรวมสัตว์ที่แสดงความถี่สูงสุด 5 อันดับแรก คือ “สุนัข” “ปลา” “หมู” “ไก่” และ “วัว” แม้ว่าจะมีส่วนคล้ายคลึงกันกับความถี่ของสัตว์เหล่านี้ในสำนวนของทั้งสองภาษา แต่พบว่ามี ความแตกต่างในรายละเอียด ดังจะเห็นได้ว่าสัตว์ที่ปรากฏในสำนวนภาษาไทยบ่อยที่สุด 5 อันดับแรกได้แก่ “สุนัข” “ปลา” “ไก่” “วัว” และ “หมู” ตามลำดับ ในขณะที่สัตว์ที่ปรากฏในสำนวนภาษาเยอรมันบ่อยที่สุด 5 อันดับแรก คือ “สุนัข” “ม้า” “หมู” “หนู” และ “วัว” ในขณะที่ “ปลา” และ “วัว” ปรากฏเป็นอันดับที่ 2 และ 4 ในสำนวนภาษาไทย แต่ในสำนวนภาษาเยอรมันเป็น “ม้า” และ “หนู” ส่วน “ปลา” และ “ไก่” ปรากฏอยู่ในลำดับที่ 6 และ 7 ในสำนวนภาษาเยอรมันตามลำดับ

อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์เกี่ยวกับสัตว์ในสำนวนไทยและเยอรมัน

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบมโนทัศน์ความหมายที่ใช้สัตว์เป็นสัญลักษณ์ในสำนวนในภาษาไทยและเยอรมันจำนวน 481 สำนวน สามารถจำแนกอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ได้ 14 ประเภท โดยเรียงลำดับตามความถี่ได้ดังนี้ 1) ลักษณะเชิงลบของมนุษย์ 2) การกระทำ/การแสดงออก 3) สภาพ 4) วัตถุ 5) ความสัมพันธ์

ระหว่างบุคคล 6) สิ่งที่เป็นนามธรรมในแง่ดี 7) คน 8) ลักษณะเฉพาะ 9) เพศ 10) นิสัย 11) สิ่งที่เป็นนามธรรมในแง่ลบ 12) ปริมาณ 13) เวลา และ 14) ลักษณะเชิงบวกของมนุษย์ ประเภทอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์พร้อมด้วยประเภทสัตว์ที่พบในสำนวนภาษาเยอรมันและภาษาไทยปรากฏความถี่ดังเสนอไว้ในตารางที่ 2:

ตารางที่ 2: อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์พร้อมชนิดของสัตว์ที่พบในสำนวนไทยและเยอรมัน

ลำดับที่	อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์	จำนวน ประเภท สัตว์ (ไทย)	จำนวน ประเภท สัตว์ (เยอรมัน)	จำนวนสำนวนไทย	จำนวนสำนวนเยอรมัน
1	ลักษณะเชิงลบของมนุษย์	17	12	สุนัข (15), ลิง (5), หมู (4), แมว (4), ไก่ (3), นก (3), กา (3), วัว (3), กบ (2), หนอน (1), แกะ (1), งู (1), แมลงเม่า (1), กระจ่าง (1), ปลา (1), นกกาเหว่า (1), ช้าง (1)	สุนัข (4), หมู (2), งู (2), ไก่ (2), นก (2), ม้า (2), กบ (1), หนอน (1), แมว (1), แกะ (1), หนู (1), ลิง (1)
2	การกระทำ/การแสดงออก	10	19	ลิง (3), กระจ่าง (2), นกกาเหว่า (1), ไก่ (1), ช้าง (1), ปลา (1), หมี (1), แพะ (1), จิ้งหรีด (1), กา (1)	หมู (7), สุนัข (5), กาเหว่า (5), หนู (3), วัว (3), แมลงเม่า (3), ไก่ (2), กระจ่าง (2), ปลา (2), ลิง (2), นก (2), ม้า (2), ช้าง (1), เหา (1), แมว (1), หงส์ (1), ลิงโต (1), ยุง (1), หนอน (1)
3	สภาพ	9	14	ม้า (3), หมู (3), ปลา (2), หนู (2), ช้าง (2), วัว (2), นก (1), สุนัข (1), งู (1)	ปลา (5), สุนัข (5), ไก่ (3), กระจ่าง (3), ลิง (3), นกกาเหว่า (2), หมี (2), กบ (2), หนู (2), หมู (1), งู (1), วัว (1), นก (1), ม้า (1)
4	วัตถุ	9	10	ปลา (7), หมู (4), ช้าง (3), วัว (2), แมว (1), ไก่ (1), ลิง (1), แกะ (1), นก (1)	ม้า (8), ปลา (5), สุนัข (4), วัว (4), แมว (2), ไก่ (2), หมู (1), หนู (1), กระจ่าง (1), แพะ (1)

ลำดับที่	อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์	จำนวน ประเภท สัตว์ (ไทย)	จำนวน ประเภท สัตว์ (เยอรมัน)	จำนวนสำนวนไทย	จำนวนสำนวนเยอรมัน
5	ความสัมพันธ์ระหว่าง บุคคล	14	8	สุนัข (4), ปลา (4), วัว (3), งู (3), ช้าง (3), กา (2), แมว (1), หนู (1), สิงโต (1), นก (1), หนอน (1), หมู (1), ไก่ (1), หงส์ (1)	สุนัข (6), แมว (3), ม้า (2), ปลา (1), วัว (1), หนู (1), สิงโต (1), งู (1)
6	สิ่งที่เป็นนามธรรมใน แง่ดี	3	15	นก (2), ช้าง (1), งู (1)	สุนัข (9), ม้า (7), ปลา (3), หนอน (1), วัว (3), แมลงเม่า (1), หมู (2), ลิง (2), ไก่ (2), นก (2), แกะ (2), กระต่าย (1), หมี (1), กบ (1), แมว (1)
7	บุคคล	10	10	นก (4), ปลา (4), ไก่ (4), สุนัข (3), ลิง (2), วัว (1), ม้า (1), แพะ (1), แมว (1), ช้าง (1)	หนู (4), หมู (3), สุนัข (3), นก (3), ลิง (2), วัว (1), ม้า (1), ปลา (1), กา (1), กระต่าย (1)
8	ลักษณะเฉพาะ	4	10	กา (3), นก (2), ชูง (1), คางคก (1)	วัว (6), สุนัข (6), หนู (4), หมู (4), ม้า (3), แมว (3), ลิง (2), ไก่ (2), ช้าง (1), หมี (1)
9	เพศ	9	4	ไก่ (6), ม้า (2), ปลา (2), กระต่าย (2), วัว (2), งู (2), หนู (1), สุนัข (1), ลิง (1)	ไก่ (1), สุนัข (1), ม้า (1), จิ้งหรีด (1)
10	นิสัย	6	9	หมู (2), กา (2), สุนัข (2), แมว (2), หนอน (1), ช้าง (1),	หมู (3), ลิง (2), กา (1), ปลา (1), ช้าง (1), นก (1), ม้า (1), หนู (1), ไก่ (1)
11	สิ่งที่เป็นนามธรรมใน แง่ลบ	5	7	งู (3), เหา (2), วัว (2), ช้าง (1), สุนัข (1)	สุนัข (2), หนอน (4), เหา (1), หมี (1), แมลง เม่า (2), กาเหว่า (1), คางคก (1)

ลำดับที่	อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์	จำนวน ประเภท สัตว์ (ไทย)	จำนวน ประเภท สัตว์ (เยอรมัน)	จำนวนสำนวนไทย	จำนวนสำนวนเยอรมัน
12	ปริมาณ	3	6	แมว (1), ปลา (1), งู (1)	หนู (3), แมว (1), ชูง (1), สุนัข (1), กา (1), ช้าง (1)
13	เวลา	1	1	ไก่ (3)	ไก่ (1)
14	ลักษณะเชิงบวก ของมนุษย์	1	1	หงส์ (2)	แกะ (1)
				274	207

ลักษณะเชิงลบของมนุษย์

“ลักษณะเชิงลบของมนุษย์” เป็นประเภทอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ที่พบบ่อยที่สุดในสำนวนที่เกี่ยวข้องกับสัตว์คือพบมากถึง 70 สำนวน ลักษณะเชิงลบของมนุษย์หมายถึง ลักษณะของคนที่มีพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องตามหลักศีลธรรมหรือทำในสิ่งที่สังคมมองว่าผิด เช่น การเป็นคนเลว คนพาล คนหน้าซื่อใจคด คนเอาแต่ใจ คนหลงตัวเอง คนเห็นแก่ตัว หรือแม้แต่คนโง่ คนไม่เห็นค่าสิ่งที่ตนมี ตัวอย่างของสำนวนที่พบมโนทัศน์ดังกล่าวมีดังนี้

- (1) *Perlen vor die Säue werfen* [G-77]³ (ไทย: โยนไข่มุกให้หมู) ‘รับของมีค่าแต่ไม่รู้คุณค่า’
- (2) *bekannt sein wie ein bunter/scheckiger Hund* [G-1] (ไทย: เป็นที่รู้จักเหมือนสุนัขหลากสี/ต่าง) ‘เป็นที่รู้จักทุกที่เรื่องชื่อเสียงที่ไม่ดี’
- (3) *Sei kein Frosch!* [G-257] (ไทย: อย่าเป็นกบ) ‘อย่าเป็นคนขี้ฉลาด’
- (4) *ไก่ได้พลอย* [T-65] ‘ได้รับของมีค่าแต่ไม่รู้คุณค่า’
- (5) *หมาเห่าใบตองแห้ง* [T-16] ‘พูดอะไรเป็นทีว่าเก่งกล้า แต่ไม่มีทางทำอะไรได้’
- (6) *กาตาแววเห็นธนู* [T-230] ‘คนขี้ฉลาด’

จากการวิเคราะห์ข้อมูลของทั้งสองภาษาพบว่าอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ประเภทนี้มักจะถ่ายทอดผ่านสัตว์ที่มีพฤติกรรมหรือลักษณะคล้ายคลึงกันกับลักษณะเชิงลบของมนุษย์เช่น “สุนัข” จากตัวอย่างสำนวนข้างต้น “สุนัข” เป็นสัญลักษณ์ของคนขี้ฉลาดที่ดีแต่พูดแต่ไม่เคยลงมือทำจริงซึ่งคล้ายกับพฤติกรรมสุนัขที่สุนัขเห่ามักจะไม่วัก มโนทัศน์ความหมายของสุนัขลักษณะนี้ปรากฏในสำนวนเยอรมันเช่นเดียวกัน ในขณะที่เดียวกันสัตว์ที่อยู่ใต้การควบคุมของมนุษย์และไม่ค่อยฉลาดอย่าง “ไก่” และ “หมู” จากตัวอย่างสำนวนที่กล่าวถึงด้านบน สัตว์ทั้งสองชนิดนี้นำมาถ่ายทอดมโนทัศน์ของคนโง่ คนไม่เห็นค่าสิ่งที่ตนมี

³ สำนวนที่รวบรวมมาในคลังข้อมูลจะมีการใส่รหัสกำกับไว้ ตัวอย่างเช่น [G-77] หมายความว่า เป็นสำนวนภาษาเยอรมันลำดับที่ 77 กรณีที่เป็นสำนวนไทย จะใช้สัญลักษณ์ย่อเป็น T แทน

เหมือนกันในทั้งสองภาษา นอกจากนั้นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ประเภทนี้ยังพบสำนวนที่มีต้นกำเนิดเดียวกัน คือเป็นไปตามธรรมชาติและเป็นสำนวนเดียวกับสำนวนภาษาอังกฤษอย่าง *แกะดำ* ที่หมายถึงคนนอกกริต เนื่องจากโดยปกติแล้วแกะจะไม่มีสีดำ

ตัวอย่างความแตกต่างระหว่างทั้งสองภาษาเกี่ยวกับอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ประเภทนี้คือ พบการใช้สัตว์ต่างชนิดกันเพื่อถ่ายทอดแนวคิดเดียวกัน เช่น ดังตัวอย่างสำนวนด้านบน “กา” ในสำนวนภาษาไทยเป็นสัญลักษณ์ของคนชั่วลาด ในขณะที่ในสำนวนภาษาเยอรมันมโนทัศน์ลักษณะนี้ถ่ายทอดผ่าน “กบ” จากความแตกต่างที่กล่าวข้างต้นสามารถสรุปความแตกต่างของมโนทัศน์ความหมายและประเภทสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ของอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์นี้ได้ว่าการกำหนดประเภทของสัตว์กับมโนทัศน์ความหมายขึ้นอยู่กับมุมมองและความเชื่อที่ถ่ายทอดต่อกันมาในสังคมเจ้าของภาษา

การกระทำ/การแสดงออก

อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ประเภทต่อมาคือ “การกระทำ/การแสดงออก” พบในสำนวน 58 สำนวนจากทั้งสองภาษา การกระทำหมายถึง การใช้อวัยวะในร่างกายเพื่อกระทำบางสิ่ง เช่น ทำลาย อาเจียน หลอกหลวง ทำงาน หรือแม้แต่กิน ในขณะที่การแสดงออกหมายถึง การแสดงออกทางอารมณ์ เช่น โกรธ กลัว ประหลาดใจ หรือมีความสุข ตัวอย่างสำนวนที่พบมโนทัศน์ดังกล่าวมีดังนี้

(7) *Ich werd zur Sau!* [D-86] (ไทย: ฉันจะกลายเป็นหมู!) 'เสียงอุทานด้วยความประหลาดใจ'

(8) *sich zum Affen machen* [G-160] (ไทย: ทำตัวเป็นลิง) 'หลอกตัวเอง, ทำให้ตัวเองโง่เขลา'

(9) *ทำลิงทำค่าง* [T-109] 'ทำตัวซุกซน'

ผลการวิเคราะห์ประเภทสัตว์ที่ใช้ถ่ายทอดอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ประเภทนี้แสดงให้เห็นว่ามโนทัศน์ความหมายที่เกี่ยวข้องกับการกระทำหรือการแสดงออกของมนุษย์ในท่าทางหรืออารมณ์ต่าง ๆ เกิดจากการเปรียบเทียบกับพฤติกรรมหรือลักษณะที่เด่นชัดของสัตว์ประเภทนั้น ๆ โดยมโนทัศน์ความหมายประเภทนี้ใช้เพื่อแสดงภาพของการกระทำหรืออารมณ์ของมนุษย์ให้ชัดเจนมากขึ้น ผู้ฟังจะสามารถเข้าใจและมองเห็นระดับของอารมณ์หรือการกระทำนั้น ๆ ได้อย่างชัดเจน เช่น “ลิง” เป็นสัตว์ที่อยู่นิ่งและมักแก่งัดตัวชนิดอื่นรวมถึงพวกเดียวกันอยู่เสมอ ในทั้งสองภาษาลักษณะที่ชัดเจนเหล่านี้ของลิงกลายเป็นสัญลักษณ์ถ่ายทอดมโนทัศน์ของพฤติกรรมซุกซนและการหลอกหลวงดังที่ปรากฏในตัวอย่างสำนวนข้างต้น

ความแตกต่างที่เด่นชัดที่สุดระหว่างอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์และประเภทสัตว์ที่ใช้ถ่ายทอดในสำนวนไทยและเยอรมันคือ ในสำนวนเยอรมันพบการใช้สัตว์ประกอบเหตุการณ์สมมติที่ไม่เป็นความจริงหรือไม่มีทางเกิดขึ้นได้ เพื่อใช้สำนวนนั้นเป็นคำอุทานแสดงอาการตกใจหรือแปลกใจอย่างยิ่ง รูปแบบการใช้สัตว์แทนมโนทัศน์แสดงอารมณ์ลักษณะนี้ไม่ปรากฏในสำนวนไทย ความแตกต่างอีกอย่างหนึ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ เมื่อเปรียบเทียบลักษณะการใช้สัตว์แสดงมโนทัศน์ประเภทนี้ระหว่างทั้งสองภาษาพบการใช้ความรู้สึกหรือการกระทำจากความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์เปรียบกับการกระทำและอารมณ์

ของมนุษย์เพียงแค่ว่าในสำนวนเยอรมันเท่านั้น เช่น *wie das Kaninchen vor der Schlange* [D-231] (ไทย: เหมือนกระต่ายอยู่ต่อหน้างู) สำนวนนี้ใช้ความสัมพันธ์ของการเป็นผู้ล่าและเหยื่อของ “งู” และ “กระต่าย” โดยถ่ายทอดมโนทัศน์ความรู้สึกลัวของ “กระต่าย” เพื่อแสดงความกลัวที่มนุษย์ต้องประสบให้เห็นภาพอย่างชัดเจนมากขึ้น

สภาพ

สำนวนที่ปรากฏสัตว์ถ่ายทอดอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ประเภท “สภาพ” ในทั้งสองภาษาพบทั้งหมด 53 สำนวน จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่ามโนทัศน์ประเภทนี้เกี่ยวข้องกับสภาพร่างกายของมนุษย์ เช่น ความแข็งแรง ความอ่อนแอ ความมีเมตตา รวมถึงสภาพจิตใจ ตลอดจนสภาพของสถานการณ์หรือสิ่งต่าง ๆ รอบตัว เช่น ความไม่มีที่สิ้นสุด ตัวอย่างสำนวนที่ปรากฏมโนทัศน์ประเภทดังกล่าวมีดังนี้

- (10) *gesund sein wie ein Fisch im Wasser* [G-59] (ไทย: แข็งแรงเหมือนปลาในน้ำ) 'มีสุขภาพแข็งแรง'
- (11) *da beißt sich die Schlange in den Schwanz* [G-218] (ไทย: งูกินหาง) 'สิ่งที่เริ่มต้นใหม่ ไม่มีที่สิ้นสุด'
- (12) *ปลาหมอแฉกเหวี่ยง* [T-43] 'กระสือกระสันคืนวัน'
- (13) *งูกินหาง* [T-212] 'เกี่ยวกันเป็นวงจนหาจุดสิ้นสุดไม่ได้'

อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ประเภท “สภาพ” กำหนดโดยการเปรียบเทียบสถานการณ์หรือสภาวะของสัตว์ในเหตุการณ์ต่าง ๆ กับสภาวะที่เหมือนกันของมนุษย์ เช่น “ปลา” พบการเปรียบเทียบลักษณะหรือสภาวะของ “ปลา” ในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อแสดงสภาพของคนในลักษณะเดียวกัน ดังที่แสดงในตัวอย่างข้างต้น ปลาในน้ำแสดงภาพของการมีสุขภาพดี ในขณะที่ปลาที่ไม่ได้อยู่ในน้ำแสดงมโนทัศน์ของสภาวะคืนวันเอาตัวรอด นอกจากนี้ยังพบสำนวนเดียวกันกับสำนวนภาษาอังกฤษ ดังตัวอย่าง (11) และ (13) ที่ใช้ “งู” แทนสัญลักษณ์การวนกลับมาที่เดิม รวมถึงสภาพของบางสิ่งที่มีหมวนไม่มีที่สิ้นสุด มโนทัศน์ความหมายนี้เปรียบได้กับลักษณะของงูที่กินหางของตัวเอง

มโนทัศน์เกี่ยวกับสัตว์ที่แตกต่างกันเกิดจากความแตกต่างของภูมิหลังทางวัฒนธรรมและสังคมที่แตกต่างกันของสังคมเจ้าของภาษา มโนทัศน์ความหมายบางอย่างเกิดขึ้นเพียงแต่ในภาษาใดภาษาหนึ่งเท่านั้น เช่น สภาพเม่าจะปรากฏเฉพาะในสำนวนเยอรมันเท่านั้น เนื่องจากประเทศแถบยุโรปอย่างเยอรมนีมีภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มากมาย คนในสังคมมองเครื่องดื่มเหล่านี้นเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ด้วยเหตุนี้จึงมีการเทียบลักษณะของสัตว์หลายชนิดกับสภาวะต่าง ๆ ของร่างกายคนที่เกี่ยวกับการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เช่น สภาวะมีเมตตา อาการเมาค้าง เป็นต้น ดังตัวอย่างที่พบในสำนวน *einen Affen sitzen haben* [G-153] (ไทย: ให้ลิงนั่ง) ในสำนวนข้างต้น “ลิง” แสดงภาพของอาการมีเมตตา หรือสำนวน *einen Kater haben* [G-178] (ไทย: มีแมวตัวผู้) หมายถึงอาการเมาค้าง

วัตถุ

จากการวิเคราะห์พบสำนวน 50 สำนวนที่ใช้สัตว์แสดงมโนทัศน์เกี่ยวกับ “วัตถุ” ในหลายสำนวนจากทั้งสองภาษา สัตว์แสดงมโนทัศน์แทนสิ่งไม่มีชีวิตที่สามารถจับต้องได้ เช่น วัตถุ สิ่งของ สินค้าของขวัญ รวมถึงงาน เช่น

- (14) *einem geschenkten Gaul sieht/schaut/guckt man nicht ins Maul* [G-126] (ไทย: อย่ามองม้าม้ากันลเข้าไปในปาก) ‘ควรพอกับของขวัญที่คนอื่นมอบให้ ไม่ควรวิจารณ์ของขวัญ’
 (15) *[das sind] kleine Fische* [G-51] (ไทย: [เหล่านี้คือ] ปลาตัวเล็ก) ‘[เหล่านี้คือ] ของไม่สำคัญ’
 (16) *วัวหายล้อมคอก* [T-92] ‘ของหายแล้วจึงจะเริ่มป้องกัน หรือเรื่องเกิดขึ้นแล้วจึงคิดแก้ไข’
 (17) *ฆ่าช้างเองา* [T-198] ‘ทำลายสิ่งมีค่าเพื่อหวังประโยชน์ส่วนเดียว’

ผลการเปรียบเทียบระหว่างสองภาษาแสดงให้เห็นว่าปศุสัตว์หรือสัตว์เศรษฐกิจที่มนุษย์เลี้ยงเพื่อหาเลี้ยงชีพ เช่น “วัว” จากตัวอย่าง (16) หรือ “ปลา” จากตัวอย่างสำนวน (15) เทียบได้กับสิ่งของและทรัพย์สินภูมิหลังของแนวคิดนี้คือการใช้สัตว์เหล่านี้เป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ คนสามารถแลกเปลี่ยนสัตว์เหล่านี้เป็นเงินหรือของมีค่าอย่างอื่นได้ ดังนั้นสัตว์เหล่านี้จึงไม่ต่างอะไรกับของมีค่าและทรัพย์สินประจำครัวเรือน

ในทางกลับกันความแตกต่างของการเลือกประเภทสัตว์และมโนทัศน์ความหมายของทั้งสองภาษาเกิดจากความข้องเกี่ยวระหว่างวิถีชีวิตของเจ้าของกับสัตว์ประเภทนั้น ๆ ตัวอย่างคนเยอรมันมีภูมิหลังที่เกี่ยวข้องกับ “ม้า” สัตว์ชนิดนี้จึงกลายเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งของและงานในสำนวนภาษาเยอรมัน ในขณะที่ “ช้าง” ถือเป็นสัญลักษณ์ประจำชาติของสังคมไทยจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งของมีค่าในสำนวนไทย นอกจากนี้ความแตกต่างอาจจะมีผลมาจากความเชื่อหรือตำนานที่เล่าต่อกันมาของเจ้าของภาษา เช่น *Tanz ums Goldene Kalb* [G-121] (ไทย: เต้นรอรอบลูกวัวทองคำ) “ลูกวัว” สำนวนดังกล่าวใช้ลูกวัวเพื่อแสดงมโนทัศน์เกี่ยวกับเงิน เป็นการสื่อความหมายการให้ความสำคัญแก่เงินและอยากได้เงินมากจนทำทุกอย่างเพื่อให้ได้เงินมา ภูมิหลังของแนวคิดนี้มีพื้นฐานมาจากข้อความในพระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเดิม ข้อพระคัมภีร์อพยพ 32 ที่กล่าวถึงการหล่อลูกวัวทองคำจากเครื่องประดับทองเพื่อถวายแด่พระเจ้า (Duden, 2020, p.394)

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าสำนวนที่ใช้สัตว์ถ่ายทอดอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ประเภท “ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล” มีมากถึง 43 สำนวน สัตว์กลายเป็นสัญลักษณ์แทนบุคคลที่สัมพันธ์กันในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ผู้มีอำนาจ ผู้อยู่ใต้อำนาจ ลูกน้อง พวกพ้อง ศัตรู คนสนิท คนแปลกหน้า พ่อแม่หรือลูก เช่น

- (18) *wenn die Katze aus dem Haus ist, tanzen die Mäuse* [G-169] (ไทย: เมื่อแมวออกจากบ้านหนูก็เริ่มระบำ) ‘เมื่อผู้ใหญ่ไม่อยู่ ผู้น้อยก็เหลิงลี้กคะนอง’
 (19) *das beste Pferd im Stall* [G-127] (ไทย: ม้าที่ดีที่สุดในการคอก) ‘ลูกน้องที่ทำงานดีที่สุด’
 (20) *แมวไม่อยู่หนูร่าเริง* [T-118] ‘ผู้มีอำนาจไม่อยู่ ผู้น้อยก็เหลิงลี้กคะนอง’
 (21) *กาหน้าดำเขาจำได้* [T-232] ‘คนคุ้นเคยจนจำได้’

อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ประเภทนี้เกิดจากการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับมนุษย์หรือแม้แต่ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์ต่างประเภทกัน เช่น สัตว์ที่ทำงานให้มนุษย์หรืออยู่ภายใต้การควบคุมของมนุษย์ เช่น “สุนัข” และ “วัว” ใช้ถ่ายทอดมโนทัศน์ของผู้ได้บังคับบัญชา ผู้รับใช้หรือคนงาน ในขณะที่สัตว์ที่ดุร้ายและทรงพลังที่มนุษย์ไม่สามารถต่อกรได้ เช่น “หมี” “งู” และ “สิงโต” กลายเป็นสัญลักษณ์ของผู้เหนือกว่าหรือผู้มีอำนาจ ตัวอย่างสำนวนที่ปรากฏ “สิงโต” แทนบุคคลที่มีอำนาจ *ราชสีห์สองตัวอยู่ถ้ำเดียวกัน ไม่ได้* หมายถึง คนที่มีอำนาจหรืออิทธิพลพอ ๆ กันไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ นอกจากนี้เมื่อเปรียบเทียบทั้งสองภาษาพบสำนวนที่เหมือนกัน อีกทั้งยังเป็นสำนวนที่ปรากฏในภาษาอื่น ๆ อย่างเช่นภาษาอังกฤษด้วย จึงอาจถือได้ว่าเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่เป็นสากล ตัวอย่างเช่น *แมวไม่อยู่หนูร่าเริง*⁴ [T-118] และ *ปลาใหญ่กินปลาเล็ก*⁵ [T-37] ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับสัตว์

ความแตกต่างที่เด่นชัดระหว่างสองภาษาคือ ในสำนวนไทยพบการเปรียบเทียบระหว่างอวัยวะของสัตว์เพื่อบ่งบอกถึงสถานะความสัมพันธ์ ตัวอย่างเช่น *ช้างเท้าหน้า* หมายถึงหัวหน้าครอบครัว การเลือกใช้สัตว์ต่างชนิดกันเพื่อแทนมโนทัศน์ความหมายแบบเดียวกัน ดังตัวอย่างข้างต้นพบการใช้ “ม้า” เพื่อสะท้อนภาพของคนงานหรือลูกน้องในสำนวนเยอรมันเท่านั้น นอกจากนี้บางมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับระดับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในแง่ของคนคุ้นเคยพบได้เฉพาะในสำนวนภาษาไทยเท่านั้น โดยใช้สัตว์อย่าง “กา” ดังตัวอย่างสำนวนข้างต้น

สิ่งที่เป็นนามธรรมในแง่ดี

อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ประเภท “สิ่งที่เป็นนามธรรมในแง่ดี” พบในสำนวนไทยและเยอรมัน 42 สำนวน สัตว์ที่ปรากฏในสำนวนถ่ายทอดมโนทัศน์ของสิ่งที่ไร้ตัวตน สิ่งที่เป็นเพียงนามธรรม ไม่สามารถจับต้องได้ที่ไม่สื่อความหมายในเชิงลบ เช่น โชคดี ผลประโยชน์ เจตนา ผลลัพธ์ สถานการณ์ รวมถึงสาเหตุมโนทัศน์ดังกล่าวเช่นสำนวนต่อไปนี้

- (22) *die Katze aus dem Sack lassen* [G-171] (ไทย: ปล่อยแมวออกจากกระสอบ) ‘บอกเจตนาที่แท้จริง’
- (23) *Schwein haben* [T-68] (ไทย: มีหมู) ‘มีโชค’
- (24) *สิ่งให้กากิน* [T-216] ‘ทำสิ่งที่ตนควรได้รับประโยชน์แต่ผลกลับไปตกแก่ผู้อื่น’
- (25) *ยิงปืนนัดเดียวได้นกสองตัว* [T-135] ‘ทำอย่างเดียวได้ผลสองอย่าง ลงทุนครั้งเดียวได้ผลกำไรสองทาง’

แม้ว่าคำอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ประเภทนี้พบบ่อยที่สุดเป็นลำดับที่ห้าในบรรดาประเภทของอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ทั้งหมด แต่ในสำนวนไทยกลับพบเพียงแค่สี่ครั้งเท่านั้น เมื่อเปรียบเทียบระหว่างสองภาษาพบว่าไม่ปรากฏความเหมือนของการใช้สัตว์แสดงมโนทัศน์ความหมาย ในสำนวนไทยพบการ

⁴ ตรงกับสำนวนภาษาอังกฤษ: *When the cat is away, the mice will play* (ไทย: เมื่อแมวไม่อยู่หนูจะเล่นกัน) สื่อความว่า เวลาที่ผู้ใหญ่หรือเจ้านายไม่อยู่ ผู้น้อยหรือลูกน้องก็จะมีความสุขสนุกสนานร่าเริง เนื่องจากไม่มีคนคอยควบคุมพฤติกรรม

⁵ ตรงกับสำนวนภาษาเยอรมัน: *Die großen Fische fressen die kleinen* (ไทย: ปลาตัวใหญ่กินปลาตัวเล็ก) สำนวนภาษาอังกฤษ *Big fish eat little fish* (ไทย: ปลาตัวใหญ่กินปลาตัวเล็ก) สื่อความถึงกรณีที่ผู้มีอำนาจกดขี่หมกเหม่งผู้ที่มีฐานะต่ำกว่า ส่วนใหญ่แล้วใช้ในบริบทของการแข่งขันทางธุรกิจที่บริษัทใหญ่ ๆ ทำให้บริษัทเล็ก ๆ ต้องหลุดหายไปจากตลาด

ถ่ายทอดมโนทัศน์ความหมายของสัตว์ จากมุมมองของมนุษย์ที่มองว่ามีค่าหรือสัตว์ที่สามารถแลกเปลี่ยนเป็นเงินหรือหาเลี้ยงชีพ รวมถึงสัตว์ที่เป็นเหยื่อในระดับความสัมพันธ์ในธรรมชาติจะใช้แสดงมโนทัศน์ของผลประโยชน์เช่น “งู” จากตัวอย่างสำนวนข้างต้นในธรรมชาติเป็นเหยื่อของ “กา” หรือ “นก” เกี่ยวข้องกับการล่าสัตว์ของมนุษย์เป็นเวลานาน สัตว์สองชนิดนี้แสดงมโนทัศน์เกี่ยวกับผลประโยชน์ในสำนวนไทยเหมือนกัน รวมถึงสัตว์บางชนิดที่แสดงมโนทัศน์ประเภทนี้เพียงแค่ในภาษาใดภาษาหนึ่ง เนื่องจากความเชื่อและมุมมองของสังคมเจ้าของภาษา เช่น “หมู” ถ่ายทอดมโนทัศน์ของโชคร้ายได้แค่ในสำนวนเยอรมันเท่านั้น รวมถึงสัตว์ในสำนวนเยอรมันบ่อยครั้งใช้เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของมโนทัศน์ที่ไม่ปรากฏในสำนวนไทยอย่าง ความคิด สาเหตุ ผลลัพธ์ หรือสถานการณ์ เช่น *da liegt der Hund begraben* [G-7] (ไทย: สุนัขถูกฝัง) จากตัวอย่างสำนวนข้างต้น “สุนัข” แสดงมโนทัศน์เกี่ยวกับสาเหตุ

บุคคล

สำนวนที่มีสัตว์ถ่ายทอดอุปนิสัยเชิงมโนทัศน์ประเภท “บุคคล” ในทั้งสองภาษามีจำนวน 42 สำนวน สำหรับการใช้อย่างสัตว์แสดงมโนทัศน์ลักษณะนี้เพื่อสื่อแทนบุคคล ผู้เชี่ยวชาญ รวมทั้งบุคคลในวิชาชีพต่าง ๆ เช่นสำนวนต่อไปนี้

- (26) *ein alter/kein heuriger Hase sein* [G-224] (ไทย: เป็นกระต่ายตัวเก่า/ไม่ใช่กระต่ายในปีนี้) ‘เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ เชี่ยวชาญเรื่องนั้นดี’
 (27) *keine Sau* [G-80] (ไทย: ไม่มีหมู) ‘ไม่มีใคร’
 (28) *Im Rinnel jip* [T-137] ‘ผู้มีวาสนาย่อมมีคนมาพึ่งบารมี’
 (29) *ลิงคดคันไม้* [T-111] ‘ผู้เชี่ยวชาญในวิชาใดก็ตามอาจจะพลาดพลั้งในวิชานั้นได้’

จากการวิเคราะห์พบว่าในสำนวนทั้งสองภาษามีการใช้สัตว์ที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไป เพื่อถ่ายทอดมโนทัศน์บุคคล “นก” จากตัวอย่างสำนวนไทยตัวอย่างที่ 14 “ปลา” จากสำนวน *ein großer/dicker Fisch* [G-48]⁶ (ไทย: ปลาตัวใหญ่) และ “วัว” จากสำนวน *die Kuh hat die Milch* [T-87]⁷ ปรากฏในสำนวนเพื่อถ่ายทอดมโนทัศน์เดียวกันในทั้งสองภาษา ความแตกต่างในการใช้สัตว์ระหว่างสองภาษาในมโนทัศน์เดียวกันได้รับอิทธิพลจากมุมมองของเจ้าของภาษาที่มีต่อสัตว์ประเภทนั้น ๆ เช่น “หมู” ในตัวอย่างสำนวนเยอรมันตัวอย่างที่ 15 สื่อถึงบุคคลพบเพียงในสำนวนเยอรมันเท่านั้น นอกจากนี้ทั้งสองภาษาเลือกใช้สัตว์คนละประเภทสัตว์เพื่อถ่ายทอดมโนทัศน์ผู้เชี่ยวชาญดังตัวอย่างสำนวนข้างต้น ภาษาไทยแสดงมโนทัศน์ความหมายนี้ผ่าน “ลิง” ในขณะที่แนวคิดเดียวกันภาษาเยอรมันเลือกถ่ายทอดผ่าน “กระต่าย” และความแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับอาชีพปรากฏเฉพาะในสำนวนเยอรมันเท่านั้น ดังตัวอย่างสำนวน *weiße Maus* [G-197] (ไทย: หนูขาว) ที่ใช้ “หนู” เพื่อสื่อถึงตำรวจจราจร

⁶ หมายถึง คนที่เด่นดังในวงการนั้น ๆ

⁷ หมายถึง โกรธคนหนึ่งแต่ทำอะไรเขาไม่ได้ โพล่ไปปรังควานอีกคนหนึ่งที่เกี่ยวข้องและคนสามารถทำได้

ลักษณะเฉพาะ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบสำนวนที่ใช้สัตว์แสดงมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับ “ลักษณะเฉพาะ” จำนวน 39 สำนวน สัตว์ที่สื่อถึงอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์เหล่านี้ในสำนวนไทยและเยอรมันแสดงถึงคุณลักษณะเฉพาะบางอย่าง เช่น รวดเร็ว ฉับพลัน ยาก ลิ่นซากหรือถึกทน เช่น

(30) *abgehen wie Schmidts Katze* [G-175] (ไทย: หนีไปเหมือนแมวของชมิทท์) ‘เคลื่อนที่อย่างรวดเร็วและราบรื่นโดยไม่ต้องใช้ความพยายามมาก’

(31) *arbeiten wie ein Pferd* [G-124] (ไทย: ทำงานเหมือนม้า) ‘ทำงานหนักและไม่เหน็ดเหนื่อย’

(32) *กาเหยี่ยวเหี่ยวเอาไป* [T-231] ‘สูญหายไปทันที’

(33) *สับไม่ให้แค้นคอกกา* [T-227] ‘ทำลายล้างให้สิ้น’

อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ประเภท “คุณลักษณะเฉพาะ” ในสำนวนไทยและเยอรมันเกิดจากการเปรียบเทียบลักษณะเฉพาะของสัตว์ประเภทนั้น ๆ โดยขึ้นอยู่กับมุมมองของเจ้าของภาษา เช่น รวดเร็วหรือฉับพลัน คุณลักษณะเหล่านี้ในสำนวนเยอรมันถ่ายทอดโดยสัตว์ที่เป็นรู้จักด้านความว่องไวอย่าง “แมว” ดังในตัวอย่างสำนวนข้างต้น ในอีกด้านหนึ่งในสำนวนไทยถ่ายทอดผ่านสัตว์อย่าง “กา” ความแตกต่างระหว่างสำนวนเยอรมันและสำนวนไทยอีกหนึ่งอย่างที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในการใช้สัตว์เพื่อถ่ายทอดมโนทัศน์ประเภทนี้คือ แนวคิดบางอย่างปรากฏเฉพาะในสังคมเจ้าของภาษา ตัวอย่างเช่น ในสำนวนภาษาไทยที่กล่าวถึงด้านบนพบการเปรียบเทียบคุณสมบัติของอวัยวะของสัตว์กับลักษณะเฉพาะของสิ่งอื่นอย่างลักษณะคออีกาที่มีขนาดเล็กและแคบเพื่อแสดงภาพของบางสิ่งที่ถูกทำลายจนสามารถผ่านเข้าคออีกาไปได้ดัง ในขณะที่การใช้ “ม้า” ถ่ายทอดมโนทัศน์ของการทำงานหนักอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยในสำนวนเยอรมัน เนื่องจากลักษณะเฉพาะของม้าคือสัตว์ที่แข็งแกร่งสามารถวิ่งได้อย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานโดยไม่จำเป็นต้องหยุดพัก แม้ว่านี่คือคุณลักษณะทั่วไป แต่กลับพบการใช้ “ม้า” เพื่อสื่อถึงมโนทัศน์นี้เพียงแคในสำนวนเยอรมันเท่านั้น ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตและความเชื่อมโยงระหว่างเจ้าของภาษากับสัตว์แต่ละประเภทมีอิทธิพลต่อการใช้เพื่อถ่ายทอดอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ในสำนวน

เพศ

อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับ “เพศ” พบในสำนวนไทยและเยอรมันที่เกี่ยวกับสัตว์จำนวน 23 สำนวน สัตว์เหล่านี้ถ่ายทอดมโนทัศน์ของบุคคลที่มีการระบุอย่างชัดเจนว่าเป็นหญิงหรือชาย เช่นเดียวกับหญิงชรา ชายชรา หรือโสเภณี เช่น

(34) *ein falscher Hund* [G-27] (ไทย: สุนัขตัวปลอม) ‘ผู้ชายเจ้าเล่ห์’

(35) *Hahn im Korb[e] sein* [G-90] (ไทย: เป็นไก่ในตะกร้า) ‘เป็นผู้ชายคนเดียวในวงผู้หญิง’

(36) *ไก่แก่ แม่ปลาช่อน* [T-64] ‘หญิงมีอายุที่มีมารยาเลห์เหลี่ยมมาก’

(37) *ยักษ์ลักมา ลิงพาไป* [T-105] ‘ผู้หญิงที่ถูกพาไปข้างโน้นที่ข้างนี้ที’

การใช้สัตว์แสดงมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับเพศในสำนวนมีผลจากการเปรียบเทียบลักษณะและพฤติกรรมบางอย่างที่คล้ายกับของมนุษย์ ตัวอย่างเช่น “สุนัข” มักนำมาเปรียบเทียบกับเพศชาย เพราะลักษณะที่ดื้อรั้นและก้าวร้าว

ความแตกต่างที่ชัดเจนในการใช้สัตว์ถ่ายทอดมโนทัศน์ประเภทนี้มีสองประการ ประการแรกคือความแตกต่างอันเนื่องมาจากลักษณะไวยากรณ์ของภาษา ตัวอย่างเช่น ภาษาเยอรมันมีคำศัพท์ที่จำแนกเพศทางไวยากรณ์ของคำนามทุกตัวและสัตว์บางชนิดก็มีเพศทางไวยากรณ์ที่ตรงกับเพศตามธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น “Hahn” (ไทย: ไก่ตัวผู้) ในสำนวนใช้เพื่อสื่อถึงผู้ชาย แต่ในทางกลับกันการระบุเพศของสัตว์ในภาษาไทยต้องเติมคำขยายหน้าสัตว์นั้น ๆ เช่น แม่ เพื่อสื่อถึงเพศหญิง ข้อแตกต่างประการที่สองเกี่ยวข้องกับมุมมองของเจ้าของภาษาต่อสัตว์ประเภทนั้น ๆ ซึ่งอาจจะมีผลจากภูมิหลังทางสังคมที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น ในตัวอย่างสำนวนข้างต้น “ลิง” ในสำนวนภาษาไทยสื่อถึงผู้ชาย ที่มาของแนวคิดนี้ตามคำบอกเล่าของขุนวิจิตรมาตรา (2513, หน้า 163) มาจากวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์หนึ่งในวรรณกรรมที่ทรงอิทธิพลที่สุดของประเทศไทย ในขณะที่ “จิ้งหรีด” จากสำนวน *Heimchen am Herd* [G-274] (ไทย: จิ้งหรีดหน้าเตา) ในสำนวนเยอรมันใช้เพื่อแสดงมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิง คือหมายถึง “แม่บ้าน” หรือ “ผู้หญิงที่ยอมรับบทบาทของตนในการทำงานบ้าน” มีที่มาจากนวนิยายเรื่อง *Cricket on the Heart* โดย Charles Dickens (Duden, 2020: 343)

นิสัย

อุปนิสัยเชิงมโนทัศน์ที่แสดงผ่านสัตว์ในสำนวนไทยและเยอรมันประเภท “นิสัย” พบในสำนวน 22 สำนวน มโนทัศน์ดังกล่าวสื่อถึงลักษณะนิสัย เช่น เย็นชา ใสซื่อ หรือเอาจริงเอาจัง มโนทัศน์ดังกล่าวสามารถพบได้ในตัวอย่างสำนวนต่อไปนี้

(38) *die wilde Sau spielen* [G-81] (ไทย: เล่นเป็นหมูป่า) ‘นิสัยเสีย หยาบคาย รังแกผู้อื่น’

(39) *stehlen wie ein Elster/wie ein Rabe* [G-222] (ไทย: ขโมยเหมือนนกกาเจ็น / เหมือนอีกา) ‘ขโมยทุกอย่างที่สามารถขโมยได้’

(40) *กินเหมือนหมูอยู่เหมือนหมา* [T-60] ‘นิสัยละเหาะ ไม่มีระเบียบ’

(41) *หมูวัด* [T-56] ‘คนใสซื่อไร้พิกขัย’

สัตว์ในสำนวนที่ถ่ายทอดมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับ “นิสัย” มักมีภูมิหลังจากการเปรียบเทียบพฤติกรรมของสัตว์ ตัวอย่างเช่น “หมู” มีภาพลักษณ์เป็นสัตว์สกปรกที่รู้กันทั่วไป ดังนั้นจึงถ่ายทอดมโนทัศน์ของนิสัยสกปรกและความหยาบคาย ไร้มารยาท ดังตัวอย่าง (38) และตัวอย่าง (40) ในขณะที่ “กา” เป็นสัตว์ชอบลักขโมยและเร่ร่อนดังนั้นคุณสมบัติเหล่านี้จึงแสดงมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับนิสัยของมนุษย์ที่มีลักษณะคล้ายกัน

ในทางกลับกันทั้งสองภาษาพบการใช้สัตว์ต่างกันถ่ายทอดมโนทัศน์เกี่ยวข้องกับอุปนิสัยเชิงมโนทัศน์ประเภทนี้ สัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ของผู้สูงศักดิ์และผู้ทรงอำนาจของเยอรมนีในสมัยโบราณ เช่น “ม้า” พบในสำนวนต่าง ๆ มากมายในฐานะสัญลักษณ์ของนิสัยเย่อหยิ่งในสำนวนเยอรมันเท่านั้น เช่น

สำนวน *vom/von seinem hohen Ross heruntersteigen/ herunterkommen* [G-148] (ไทย: ลงจากหลังม้าสูง) หมายถึง ละทิ้งนิสัยเย่อหยิ่ง ในขณะที่ “หุม” แสดงมโนทัศน์ของความไร้เดียงสา และไร้พินัยดังตัวอย่าง สำนวนไทยตัวอย่างที่ 21 จากตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าความแตกต่างในมุมมองและภูมิหลังของเจ้าของภาษาต่อสัตว์นั้น ๆ ส่งผลต่อมโนทัศน์ความหมายที่นำเสนอในสำนวน นอกจากนี้ความแตกต่างที่ชัดเจนที่สุดคือ บางครั้งมีการแสดงมโนทัศน์นี้ผ่านการเปรียบเทียบรูปลักษณะภายนอกของสัตว์กับมนุษย์ด้วย ซึ่งปรากฏเพียงในสำนวนไทยเท่านั้น เช่น ตัวอย่างสำนวน *กาคาบพริก* [T-223] ที่ใช้ “กา” สื่อความหมายถึง คนพินาศ⁸

สิ่งที่เป็นนามธรรมในแง่ลบ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบสำนวนทั้งหมด 21 สำนวนที่เกี่ยวกับสัตว์ที่แสดงอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ของสิ่งที่เป็นนามธรรม จับต้องไม่ได้ที่สื่อความหมายในเชิงลบ สัตว์ถ่ายทอดมโนทัศน์ของอันตราย ความทุกข์ยาก ความชั่วร้าย ความคิดแปลก ๆ หรือ ความโศกเศร้า เช่น

(42) *jdm./sich eine Laus um den Pelz/ins Fell setzen!* [G-265] (ไทย: หาเอาเหมาใส่ไว้ที่ขนของตนเองหรือผู้อื่น) ‘ก่อปัญหาหรือเรื่องเดือดร้อนให้ตนเองหรือผู้อื่น’

(43) *hol mich der Kuckuck soll jdn./etw. holen!* [G-239] (ไทย: ให้นกกาเหว่าเอาไป) ‘สาปแช่งให้โศกเศร้า’

(44) *หาเหว่าใส่หัว* [T-250] ‘หาความลำบากหรือความเดือดร้อนใส่ตัวเอง’

(45) *เดินตามหลังผู้ใหญ่หมาไม่กัด* [T-2] ‘ประพฤติตามอย่างผู้มีประสบการณ์ย่อมปลอดภัย’

จากการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างสองภาษาพบว่าสัตว์ร้ายหรือสัตว์ที่สามารถทำร้ายมนุษย์ได้จะใช้แทนมโนทัศน์ของภัยอันตราย เช่น “งู” หรือ “สุนัข” เหมือนกันในทั้งสองภาษา นอกจากนั้นพบสำนวนที่เหมือนสำนวนภาษาอังกฤษในทั้งสองภาษาอย่าง *หาเหว่าใส่หัว* ดังตัวอย่าง (42) และ (44) “หาเหว่า” ใช้เพื่อถ่ายทอดมโนทัศน์เรื่องเดือดร้อน

เช่นเดียวกับอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ประเภทอื่น ๆ มโนทัศน์ความหมายบางอย่างขึ้นอยู่กับความเชื่อหรือมุมมองของผู้ใช้ภาษาเกี่ยวกับสัตว์ประเภทนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น มโนทัศน์เกี่ยวกับโศกเศร้าพบได้เฉพาะสำนวนเยอรมันเท่านั้น โดยถ่ายทอดมโนทัศน์นี้ผ่าน “นกกาเหว่า” ที่เป็นสัญลักษณ์ของความชั่วร้ายและความตายตามความเชื่อของชาวเยอรมัน ในทางกลับกันการใช้ “วัว” เป็นสัญลักษณ์สื่อถึงผลกระทบและความทุกข์ยากพบเฉพาะในสำนวนไทยเท่านั้น ตัวอย่างสำนวน *วัวใครเข้าคอกคนนั้น* ซึ่งหมายถึง กรรมที่มีผู้ใดทำไว้ย่อมส่งผลเสียถึงคน ๆ นั้น จุจวัวที่กลับเข้าคอกของมันเอง

⁸ *กาคาบพริก* เป็นสำนวนที่หมายถึงลักษณะที่คนพินาศแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าสีแดงสดใส ใช้แสดงความขัดแย้งของการแต่งตัวที่ไม่เข้ากัน ซึ่งในสมัยก่อนนั้นสื่อความหมายในเชิงลบด้วยในเชิงที่ว่า “แต่งตัวไม่เหมาะสม” จึงสะท้อนนิสัยอย่างหนึ่งของคน อย่างไรก็ตามปัจจุบันการแต่งกายของคนนั้นเป็นอิสระขึ้นมาก สำนวนนี้จึงไม่จำเป็นต้องสื่อความหมายเชิงลบ

ปริมาณ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบสำนวน 11 สำนวนที่ใช้สัตว์ถ่ายทอดอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ประเภท “ปริมาณ” สัตว์เหล่านี้ใช้เพื่อแสดงปริมาณของบางอย่างเช่น มาก หรือน้อย เช่น

(46) *das trägt eine Maus auf dem Schwanz fort* [G-203] (ไทย: หนูอุ้มไว้หาง) ‘นั้่นน้อยมาก’

(47) รู้ ๆ ปลา ๆ [T-213] ‘รู้่น้อย’

ทั้งสองภาษามีมโนทัศน์เกี่ยวกับปริมาณกำหนดจากขนาดของสัตว์ที่สามารถเห็นได้อย่างชัดเจน คนทั่วไปไม่จำเป็นต้องตีความถึงเหตุการณ์เลือกใช้สัตว์ประเภทนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น “หนู” มีขนาดตัวเล็กเมื่อเทียบกับสัตว์อื่น มักแทนมโนทัศน์ของปริมาณน้อยหรือส่วนน้อย

ความแตกต่างระหว่างสองภาษาพบว่า มโนทัศน์ของสัตว์บางประเภทไม่เกี่ยวกับขนาดร่างกายแต่เป็นเพียงมโนทัศน์ปริมาณเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งมักภูมิหลังจากวิถีชีวิตหรือประวัติศาสตร์ที่ต่างกันไปตามสังคมของเจ้าของภาษา ตัวอย่างที่ยกไว้ข้างต้นสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับการแทนมโนทัศน์ด้วยสัตว์ในลักษณะนี้ “รู้” และ “ปลา” ในสำนวนภาษาไทยสื่อถึงปริมาณน้อย ที่มาของแนวคิดนี้ตามคำกล่าวของ ขุนวิจิตรมาตรา คือ เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของคนไทยในสมัยก่อนที่ต้องการจับปลาด้วยมือในทุ่งนา แต่ด้วยลักษณะที่คล้ายกันระหว่างปลาและรู้ หลายครั้งจึงเข้าใจผิดคิดว่ารู้เป็นปลา (ขุนวิจิตรมาตรา, 2513, หน้า 230) สัตว์ทั้งสองชนิดนี้จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของการรู้บางอย่างเพียงแคผิวเผิน รู้เพียงน้อยนิด

เวลา

จากการวิเคราะห์อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์พบสำนวนไทยและเยอรมันเพียง 4 สำนวนที่ใช้สัตว์เป็นสัญลักษณ์ของ “เวลา” จากทั้งสองภาษาพบสัตว์เพียงประเภทเดียวเท่านั้นคือ ไก่ เช่น

(48) *mit den Hühnern aufstehen, zu Bett gehen/schlafen gehen* [G-101] (ไทย: ตื่นและเข้านอนพร้อม กับ

ไก่) ‘[เป็นนิสัย] ตื่นเช้ามาก เข้านอนเร็ว’

(49) ไก่เข้ารัง [T-77] ‘เวลาพลบค่ำ’

“ไก่” ใช้เพื่อถ่ายทอดมโนทัศน์ของเวลาที่เกี่ยวข้องกับการขึ้นและตกของดวงอาทิตย์ทั้งในภาษาไทยและภาษาเยอรมัน เนื่องจากไก่เป็นสัตว์ที่ไวต่อการเปลี่ยนแปลงของแสง ตั้งแต่สมัยโบราณ ผู้คนหลากหลายวัฒนธรรมบนโลกสามารถบอกเวลาได้จากพฤติกรรมของไก่

ลักษณะเชิงบวกของมนุษย์

อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ประเภท “ลักษณะเชิงบวกของมนุษย์” พบเพียง 3 สำนวนเท่านั้นในทั้งสองภาษา สัตว์ในสำนวนใช้เป็นสัญลักษณ์ของคนดี หรือคนเก่ง เช่น

(50) *die Schafe von den Böcken scheiden/trennen* [G-262] (ไทย: แยกแกะออกจากแพะ) ‘แยกคนดีออกจากคนชั่ว’

(51) เข้าฝูงหงส์เป็นหงส์ เข้าฝูงกาเป็นกา [T-252] ‘คบคนดีก็จะเป็นคนดี คบคนชั่วก็จะเป็นคนชั่ว’

แม้ว่าในสำนวนข้างต้นจะไม่ได้เป็นการกล่าวถึงแต่ลักษณะเชิงบวกของมนุษย์เท่านั้น แต่ในงานวิจัยนี้แยกออกมาเป็นอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์อีกหนึ่งประเภท เพื่อชี้ให้เห็นว่าสำนวนที่มีสัตว์เป็นส่วนประกอบนั้นมิได้นำเสนอเฉพาะอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ที่เป็นลักษณะทั่วไปของมนุษย์ที่มีทั้งบวกและลบ อีกทั้งยังสะท้อนภาพว่ากลุ่มสำนวนที่แสดงลักษณะเชิงบวกของมนุษย์มีจำนวนน้อยกว่าอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่ “ลักษณะเชิงลบของมนุษย์” มีความถี่สูงสุด (ลำดับที่ 1 ในตารางที่ 2) แต่ “ลักษณะเชิงบวก” กับปรากฏความถี่ต่ำสุด (ลำดับที่ 14 ในตารางที่ 2)

สัตว์ที่กลายเป็นสัญลักษณ์ของมโนทัศน์นี้แตกต่างกันไปตามความเชื่อของเจ้าของภาษา ด้านหนึ่ง “หงส์” ในสำนวนไทยเป็นสัญลักษณ์ของคนดี โดยมีพื้นฐานมาจากความเชื่อของลัทธิว่าสีขาวเป็นสัญลักษณ์ของความดีและความบริสุทธิ์ ในทางกลับกันในสำนวนเยอรมันมีมุมมองเกี่ยวกับความดีและความชั่วที่มีพื้นฐานมาจากศาสนา ดังนั้น “แกะ” ที่ตามความเชื่อทางศาสนาหมายถึงสาวกของพระเจ้าจึงกลายเป็นสัญลักษณ์แทนคนดี

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบสำนวนไทยและเยอรมันเกี่ยวกับสัตว์ในงานวิจัยนี้พบสัตว์ที่เหมือนกันทั้งหมด 27 ประเภทจากจำนวน 481 สำนวน สัตว์ที่พบมากที่สุดทั้งสองภาษาคือ “สุนัข” ในขณะที่ “คางคก” และ “จิ้งหรีด” พบเพียงภาษาละหนึ่งสำนวน จากการวิเคราะห์อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ของสัตว์ในสำนวนสามารถจำแนกอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ได้ 14 ประเภท คือ ลักษณะเชิงลบของมนุษย์ การกระทำ/การแสดงออก สภาพ วัตถุ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สิ่งที่เป็นนามธรรมในแง่บวก คน ลักษณะเฉพาะเพศ นิธิย สิ่งที่เป็นนามธรรมในแง่ลบ ปริมาณ เวลา และลักษณะเชิงบวกของมนุษย์

ผลการวิเคราะห์อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ของสัตว์ในสำนวนสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Sadiku (2011) ที่วิเคราะห์สำนวนที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ในภาษาเยอรมันเปรียบเทียบกับสำนวนแอลเบเนีย โดยผลการศึกษพบว่ามโนทัศน์ความหมายที่พบบ่อยที่สุดคือลักษณะพฤติกรรมเชิงลบของมนุษย์เช่นเดียวกับผลการศึกษารั้งนี้ จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ของสัตว์ในสำนวนไทยและเยอรมันสามารถสรุปความเหมือนและความแตกต่างได้ดังนี้ ความเหมือนของทั้งสองภาษาคือ อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์มักจะเปรียบเทียบจากลักษณะหรือพฤติกรรมบางอย่างของสัตว์ รวมทั้งจากความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับมนุษย์และความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับสัตว์ประเภทอื่น โดยสิ่งเหล่านี้ต้องมองเห็นได้อย่างชัดเจนโดยไม่จำเป็นต้องตีความ คนที่ไม่ใช่เจ้าของภาษาก็สามารถรับรู้และเข้าใจมโนทัศน์ความหมายที่เกี่ยวข้องกับสัตว์นี้ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ในทั้งสองภาษายังพบสำนวนเดียวกับสำนวนภาษาอังกฤษเช่น แกะดำ หรือ แมวไม่อยู่หน้าโรง

ความแตกต่างของอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ของสัตว์ที่ปรากฏในสำนวนไทยและเยอรมันมักจะมีผลกระทบจากความแตกต่างด้านความเชื่อ วัฒนธรรม และมุมมองของเจ้าของภาษาเกี่ยวกับสัตว์ประเภทนั้น ๆ ความเชื่อและมุมมองเหล่านี้อาจจะได้รับอิทธิพลจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อทางศาสนา หรือ

แม้แต่วรรณกรรมทรงอิทธิพลของสังคมเจ้าของภาษา ผู้วิจัยพบว่าผลการศึกษาด้านความแตกต่างของอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ของสัตว์ที่ปรากฏในสำนวนไทยและเยอรมันดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาในงานวิจัยก่อนหน้านี้ของปริยา สุรขจร (2544, หน้า 102-103) ที่สรุปผลไว้ว่า ความเหมือนและความแตกต่างของมโนทัศน์ความหมายของสัตว์ระหว่างสองภาษาขึ้นอยู่กับค่านิยมและทัศนคติของคนในสังคม

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ของสัตว์ระหว่างคู่ภาษาเยอรมัน-ไทย ระหว่างการวิเคราะห์หัวข้อการศึกษานี้ผู้วิจัยพบหัวข้อการศึกษาใหม่ที่น่าสนใจหลายหัวข้อ ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับข้อมูลเชิงลึกมากขึ้นในอนาคตหากมีการศึกษาจะลงไปที่สำนวนเกี่ยวกับสัตว์บางประเภท นอกจากนี้ยังอาจศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับคำประเภทอื่นที่ปรากฏในสำนวน เช่น การวิเคราะห์อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ของสิ่งที่ปรากฏในสำนวน เนื่องจากมีความเชื่อและมุมมองที่แตกต่างกันตามวัฒนธรรมของสังคมเจ้าของภาษาไม่ต่างกับสัตว์ และในสำนวนมักใช้สัตว์เพื่อถ่ายทอดมโนทัศน์ความหมายบางอย่างที่ไม่ตรงตามความหมายตามตัวอักษร

เอกสารอ้างอิง

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2544). *สำนวนไทย*. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ.
- ขุนวิจิตรมาตรา. (2513). *สำนวนไทย*. กรุงเทพฯ: บำรุงสาสน์.
- พิมพ์ประไพ บุญสม. (2556). *อุปลักษณะในสำนวนภาษาอังกฤษเกี่ยวกับสัตว์*. งานค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปริยา สุรขจร. (2544). *สำนวนจีนและสำนวนไทยที่มีคำเกี่ยวกับสัตว์ : การศึกษาเปรียบเทียบ*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. สืบค้นจาก <https://dictionary.orst.go.th>
- วรรณา แสงอร่ามเรือง. (2555). *สำนวนเยอรมันน่ารู้*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Canaj, K. (2021). Phraseologismen mit Tiernamen im Albanischen, Deutschen und Englischen. Eine komparative Untersuchung. *Folia Linguistica et Litteraria*, 34(1), 245-259.
- Duden (2020). *Duden Band 11 Redewendungen*. Mannheim: Dudenverlag.
- Herzog, A./Michel, A./Riedel, H. (1993). *Idiomatische Redewendungen von A-Z. Ein Übungsbuch für Anfänger und Fortgeschrittene*. Berlin etc: Langenscheidt.
- Inkong, B./Attaviriyapap, K. (2017). 'Herz' in Phraseologismen: Eine deutsch-thailändische kontrastive Studie. *Journal of Language, Religion and Culture* 6(2), 83-101.
- Poolsawasdhi, K./Attaviriyapap, K. (2016). Phraseologismen mit "Hand" und "Fuß" im Deutschen und im Thailändischen: Eine kontrastive Analyse. *Journal of Humanities, Graduate Study*, 5, 16-32.

Sadiku, M. (2011). Deutsche und albanische Phraseologismen mit Tierbezeichnungen im Kontrast.
Linguistik Online, 47(3), 141-152.